

ражба; існаванне павер'яў пра нячыстую сілу; шлюбныя забавы моладзі і рытуальныя басчынствы; травестацыйныя працэсі з традыцыйнай атрыбутыкай і сімволікай; асноўныя язычніцкія ігрышчы маглі мець двухтыднёвы перыяд; пакланенне зямному і нябеснаму агню; абрады з вадой; культы дрэва і расліны, жывёл і птушак; падарункі і частаванні. Гл. таксама арт. *Навагодні цыкл свят, абрадаў, звычайў*.

Літ.: А г а п к и н а Т.А. Мифопоэтические основы славянского народного календаря: Весенне-летний цикл. М., 2002; Веснавыя песні. Мн., 1979; Земляробчы каляндар: Абрады і звычаі. Мн., 1990; К л и м и ш и н И.А. Календарь і хронологія. М., 1990; Л о з к а А. Беларускі народны каляндар. Мн., 2002; Я г о ж. Беларускі каляндар у славянскім і еўрапейскім свеце. Мн., 2002; Я г о ж. Феномен каляндарных стыляў беларускага фальклору // Праблемы ўсходнеславянскай этналінгвістыкі: Матэрыялы Перш. Міжнар. навук. канф. Мн., 2003; Я г о ж. Беларускі задзякальны каляндар // Мастацтва. 2004. №1; Я г о ж. Феномен Новага года ў беларускім фальклору. Мн., 2004; Паэзія беларускага земляробчага календара. Мн., 1992.

А. Ю. Лозка.

НОЖ. Лічыўся своеасаблівым абярэгам і памочнікам у барацьбе з нячыстай сілай. Сяляне выкарыстоўвалі Н. для аховы нехрышчонага дзіцяці. Маці, сыходзячы з хаты, заўсёды пакідала Н. у калысцы, каб нячыстая сіла не падмяніла дзіця і не нашкодзіла яму. Калі нябожчыка неслі па вуліцы, а дзіця спала, у калыску клалі Н., каб смерць не зачাপіла яго. Кум і кума, ідучы ў царкву хрысціць дзіця, павінны былі пераступіць праз Н. на парозе, «каб да яшчэ нехрышчонага дзіцяці па дарозе не дачапідася нячыстая сіла». Маці, якая карміла дзіця грудзмі, абавязкова падкладвала пад сябе Н. Як абярэг, у дзяжу, з якой даставалі рошчыну для вясельнага каравая, імгненна ўтыкалі Н., аб чым спявалася ў «каравайных» песнях: «Чатыры Н. ў дзяжы, пятая — мая сіла, каравай замясіла». Паўсюдна быў вядомы абрад лячэння сурочанай каровы: трэба ліць малако хворай жывёліны праз Н. Калі карова адбівалася ад статка і гублялася, гаспадыня брала Н. і тройчы абводзіла ім па перыметры дзвярэй хаты. Лічылася, што такімі магічнымі дзеяннямі яна «замыкала» сваю карміліцу і перасцерагала ад драпежных звяроў. Знахары, якія збіралі лекавыя расліны,

мелі спецыяльныя Н., якія выкарыстоўвалі толькі для гэтай справы. З Н. звязана шэраг умоў і патрабаванняў. Кухонны Н., звычайна, добра навіостраны, ніколі не клаўся на стол, за якім снедала або вячэрала сям'я. Лічылася, што Н. кепска ўздзейнічае на стан здароўя таго чалавека, на якога ён накіраваны вастрём. Верылі, што нельга гуляць з Н. — у той жа дзень у хаце здарыцца сварка. Хто будзе есці з Н., будзе злосным і нястрыманым у выказваннях. Нельга пакідаць Н. уваткнутым у хлеб. Знойдзены Н. нельга падымаць і прыносіць дадому — ён прынясе ў хату няшчасце. Катэгарычна забаранялася дарыць Н., асабліва на Вяселле ці Улазіны. Калі дзяўчына да Вяселля дарыла свайму жаніху Н. (напрыклад, складны), такое Вяселле не ладзілася — з жаніхом здарыцца няшчасны выпадак. За сталом паміж жаніхом і нявестай ці сямейнай парай не павінен ляжаць Н. Зламаны Н. — дрэнны знак. Н. ніколі не пакідалі на ноч на стале (асабліва тыя, хто мае кантакт з крывёю жывёл), каб нячыстая сіла не магла яго скарыстаць. Забаранялася браць у рукі нож 11 верасня — дзень пазбаўлення галавы Іаана Прадцечы.

А. В. Катковіч.

НОЧ. У фалькл. спадчыне беларусаў мае рознабаковае асэнсаванне. Абмежаваная з двух бакоў самымі сакральнымі момантамі — світаннем і змярканнем — Н. набыла рысы маргінальнай прасторы, амбівалентнасці ў сваім абрадавым змесце. З аднаго боку, гэта перыяд прыроднага замірання, сну, калі актывізуецца нячыстая сіла, з другога — час мроі, спадзяванняў, абнаўлення і зачэцця. Сумяшчэнне двух процілеглых пачаткаў паўплывала на той сегмент светапоглядных уяўленняў, які быў звязаны з абрадавай практыкай. Найбольш значнай ступенню процістаяння вылучаюцца Н. вялікіх свят, сярод якіх калядныя (Першая, Другая і Трэцяя Куцця), велікодная, купальская, Н. са святой серады на Чысты чацвер. Надзвычай высокі культурны статус нададзены каляднай Н., якая супадала з Н. перад Раствам Хрыстовым. Лічылася, што ў прамежак часу з 2 да 5 гадзін, калі расчыняюцца нябёсы, можна прасіць Творцу аб пазбаўленні ад самых цяжкіх хвароб і спраўджванні ад самых патаемных жаданняў. У першую калядную Н., да ўзыходу сонца, плялі «пуга» і перавязвалі ім ножкі